

SZABÓ GÁBOR
A beszélő Stirling-villa

A Stirling-villa Velemben (Fotó: Katona Linda, 2021.)

Az idén megújult, közel 100 éves múltra visszatekintő velemi Stirling-villa falai ugyanúgy történelmi örökséget hordoznak, mint Kőszeg város műemléképületei. Noha története újabb keletű, élete hasonlóan sokszínű és fordulatokban gazdag, mint a kőszegi belváros „beszélő házaie”; az épület és lakóinak sorsa tükrözi a 20. század történelmének olykor viharos változásait.

A villa építésének időpontját a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltárában fellelhető egyetlen forrásértékű levéltári dokumentum – a kőszegi építéshatósághoz benyújtott kézzel írt kérelem – alapján 1938-ra tehetjük.¹ A nagypolgári jellegű Stirling-villát később, még a 2. világháború

előtt átalakították.² Feltehetően, a kiterjedt közéleti kapcsolatokkal rendelkező család döntött arról, hogy 30–50 fő befogadására alkalmas társalgóval bővíti ki az eredeti épületet.

kormányerők – feltételezhetően nemzetbiztonsági okokból – kikérték a kőszegi építéshatóságtól az iratokat, amelyeket később az ausztriai–németországi visszavonulásukkor magukkal vihettek.

- 2 Pálffy József: Velem és Szent-Vid története. Velem, 2006. (továbbiakban: Pálffy, 2006.) 21. p.; Orbán Róbert kutatómunkájának köszönhetően megtudhatjuk, hogy a velemi Stirling-villa építéséhez szükséges köveket a közeli Péterics bányából szállították. A villa északi falazatán ugyanis felfedezhetjük a Kőszegi-hegységben geológiai szempontból ritkaságértékkel bíró cseppköves barlangból származó cseppkőréteggel bevont köveket. Velemben és a szomszédos Bozsokon legalább fél tucat villaépületet emeltek a két világháború között ezekből a kövekből a hegyvidéki idillre vágyó vagyonos városi és budapesti polgárcsaládok. Orbán Róbert: A velemi cseppkövek. = Vas Népe, 2020. ápr. 25. (továbbiakban: Orbán, 2020.) 10. p.

1 Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára. Kőszegi járás főszolgabírójának iratai. Közigazgatási iratok 792/1938. A kérelemhez anno 15 db tervrajz is tartozott, de azóta sajnos eltűnt. A Velemet és környékét 1944 októberében megszálló nyilas

Honnan is jöttek a Stirlinggek, mi volt ennek a 20. században már közismerten magas társadalmi presztízst szerzett polgári famíliának az előtörténete?

„A családi szájhagyomány szerint őseiknek katolikus hitük és a Stuart-házhoz (Mária királynőhöz) fűződő hűségük miatt a 16. század második felében el kellett hagyniuk hazájukat, a harcos presbiterianizmusra törő Skóciát. A kivándorlók – három fivér, akik az elmondások alapján a stirlingi várban teljesítettek szolgálatot – és utódaik a Német Birodalomban, főként Bajorországban éltek mintegy 100 éven át, majd közülük néhányan újra felkerekedtek, s Magyarországra vándoroltak. Itt Vas vármegye legnyugatibb csücskében, elsősorban Pinkafőn [ma: Pinkafeld, Ausztria], majd Alsó- és Felsőőrött [ma: Unterwart és Oberwart, Ausztria], Vörösváron [ma: Rotenturm an der Pinka, Ausztria], Rödönyben [ma: Riedlingsdorf, Ausztria], Gyanafalván [ma: Jennersdorf, Ausztria] és Árokszálláson [ma: Grafenschachen, Ausztria] telepedtek meg. Később, a 19. század első felétől Szombathely, Győr, Pozsony, Sárvár, Nagykanizsa, Szekszárd, Pécs, Budapest és más kisebb települések is otthont adtak a család egyes ágainak.

A családtagok között a 19. századtól találunk több katolikus papot, Bécsben és Budapesten jogi, filozófiai doktorátust szerzett tanárokat, ügyvédeket, gyártulajdonosokat, patikust, ékszerészt, császári és királyi gyalogsági századost – aki magyar nemességet is kapott –, erdőmestert a Wenckheim bárók dobozi birtokán, 8500 holdas erdőtulajdonost, fényező kisleiparost, majd a 20. században cukrászt, vendéglőst, háztulajdonost, a magyar királyi honvédség altábornagyát, öt máltai lovagot, Rákosi börtönét megjárt, majd emig-

ráns újságíró, eisenstadti pápai prelátust és bécsi nagyvállalkozókat.”³ A Stirling család tőkefelhalmozásában ugyanakkor – mint ahogy később látjuk – a legjelentősebb szerepe a könnyűipari szakmák művelésének volt. Ez a szaktudás biztosította generációkon keresztül a családok megélhetését és vagyongyarapítását, amely jó kiindulópontul szolgált a modernkori kapitalizálódásba való eredményes bekapcsolódásnak.

A Stirlinggek igazi polgári felemelkedése a 19. század második felében kezdődött, amikor a család tehetősebb és tehetségesebb utódai Pinkafőről Szombathelyre, Győrbe, Pécsre és a fővárosba költöztek, és eredményesen mobilizálódtak a vállalkozói és értelmiségi pályákon. Erre példa az 1848. március 15-én Szombathelyen született „Dr. Stirling József – akinek édesapja még Pinkafőn született – szombathelyi ügyvéd volt, a Vas vármegyei Gazdasági Egyesület titkára [...] szerkesztette a Vasmegyei Figyelőt és az Egyesületi Értesítő című gazdasági havilapokat 1879-től”.⁴ Virilis polgár, háztulajdonos és ügyvéd, a Dunántúl című hetilap megalapítója meghatározó közéleti emberként élt a vármegyeszékhelyen. A századfordulón Éhen Gyula polgármestersége idején tevékenyen részt vett a modern város, a „Nyugat Királynője” megteremtésében. „Városunk azon fiai közül, akik lángolóan lobogó szeretettel serénykedtek megteremteni a szép, modern nagyvárosias Szombathelyt, kétségkívül a legelsőbbek között áll Dr. Stirling József ügyvéd.”⁵ – írta róla nem mindennapi mél-

3 Z. Tóth Csaba: Egy skót család Magyarországon. Adatok a Stirling of Cadder, Vicecomes de Strivelyn, Stirling, skót királyi vár és vármegye ispánjai feudális bárói háza egyik ágának történetéhez. Bp., 1990. (továbbiakban: Z. Tóth, 1990.) 3. p.

4 Z. Tóth, 1990. 25. p.

5 Szombathely, 1777–1927. Jubiláris emlékalbum. Szerk. Fehér Károly. Szombathely, 1927. 63–64. p.

atásként a szombathelyi Jubiláris emlékalbumban Fehér Károly.

A pinkafői származású család utódai közül a vállalkozói pályán az egyik legnagyobb karriert Stirling Tóbiás, győri szappan- és zsiradékgyáros nagytőkés, a Győri Gőzhajózási Rt. Igazgatótanácsának tagja, királyi kereskedelmi tanácsos futotta be: ő alapította meg az ország legjelentősebb vegyiüzemét 1870-ben, amelyet fia, Kálmán a századelőn a budapesti tőzsdén is jegyeztetett.⁶ Külön érdekesség a családtörténetben Stirling Mária (1847–1925) sorsa, aki a híres pécsi porcelángyáros Zsolnay Vilmos fivéréhez, Imréhez ment feleségül. Ebből a polgári vagyonokat is egyesítő nácsból nőtt ki a később kesztyűürről híres pécsi bőrgyár.

Dr. Stirling Emil, akinek édesapja a 19. század elején megalapította a szombathelyi bőrgyárat, s aki a villa építési kérelmét benyújtó Stirling Kitty testvére – nagy valószínűséggel a villa igazi építtetője⁷ – testvéreivel egyetemben – Boldizsár, szombathelyi MÁV-üzletvezető, főtanácsos; Frigyes gyáros és Ernő dr. jákfai földbirtokos – a Máltai Lovagrend lovagkeresztjének tulajdonosai, magisztrális lovagok voltak. „Az uralkodó iránti meglepő hűség ősi vonása mintha újra felbukkant volna ezeknél a Stirlingeknél, noha anyai ágon zsidó származásúak voltak. Stirling Boldizsár a szombathelyi Szalézi templom kriptájában, húga Stirling Kitty pedig a Szent Márton plébánia kriptájában nyugszik.”⁸ Ernő az elért családi státuszának megfele-

lően házasodott: a híres szombathelyi polgármester, Éhen Gyula leányát vette feleségül. Stirling Kitty 1944 őszén a nyilas deportálás elől öngyilkosságba menekült.

Az 1944. októberi nyilas hatalomátvételt követően a magyar fasiszták első dolgai közé tartozott a Stirling család deportálása és a villa elkobzása. A lefoglalt villában Szálasi Ferenc, valamint a miniszterelnökség kapott elhelyezést: „A Stirling-villát Szálasi részére tartották fenn, aki egyszer-mászor itt aludt. Itt lakott Szálasi édesanyja és Szöllősy miniszterelnök-helyettes is. A villát állandóan 6 fegyveres testőr őrizte. Géppisztolyos katonák álltak a villához vezető hídon is. Közel a Stirling villához (az egykori László-villában) lakott Szálasi menyasszonya, ezt is 2 géppisztolyos katona őrizte állandóan. A Stirling ház közelében nagy szabású óvóhelyet építettek kizárólag a saját részükre. E célból igénybe vettek mindenemű építőanyagot, téglát, meszet, cementet, fát, amit a falusiak a maguk számára rakogattak félre, s a tartófaik céljára egész erdőséget irtottak ki. [...] A szükséges építési anyagot a falusiaknak kellett a helyszínre szállítani, természetesen ingyen. Ebben az óvóhelyben volt egy nagyobb terem, ahol egy ideig a Szent Koronát őrizték.”⁹ A Stirling-villa kertjében ásott kis bunkerban ugyanakkor figyelemelterelés céljából az üres pánccellát őrizték a koronaőrök. A koronát, a jogart, az országalmát és a koronázási palástot 1945. március 19-én Kőszegre vitték.

1945 után a család visszaszerezte a velemi ingatlant. A demokratikus koalíció átmeneti korszakában a Stirling Emil és a sopronkőhidai munkatábort túlélte családja a kisgazdapárt támogatójaként vált ismertté a vasi közéletben. Velemből indult korteskedni a korábbi neves legitimista ügyvéd úr immár a Független Kisgazda-

6 Z. Tóth, 1990. 26. p.

7 Orbán Róbert és Székely János az épület tulajdonosának és építtetőjének személyeként dr. Stirling Emilt nevezik meg. Orbán, 2020. 10. p.; Kőszegi krónika, 1938–1952. Székely László apátplébános feljegyzései. A kéziratot s. a. r., a köt. szerk., a mellékleteket készítette, a képeket vál. Hoósné Péterffy Alexandra, Pál Ferenc, Rétfalvi Balázs. [Gencsapáti], 2015. (továbbiakban: Székely, 2015.) 590. p.

8 Z. Tóth, 1990. 30. p.

9 Pálffy, 2006. 67., 72–73. p.

A Németh László Szakkollégium rendezvénye (Fotó: Ismeretlen, 1988.)

párt színeiben Kőszegre és környékére dr. Szendy Lászlónak, a szombathelyi püspökségi titkárának, az Actio Catholica megyei szervezete elnökének megbízásából.¹⁰ A nagypolgári miliőt sugárzó villa tehát a szovjet megszállást követő átmeneti koalíciós érában újból megtelt közélettel, felidézve a két világháború közötti időszakot, amikor a szenvedélyes királypárti Stirlingek otthont adtak a hasonló nézeteket valló vasi polgárok és arisztokraták összefüveteleinek.¹¹

A kiscgazda–polgári politikai törekvéseknek ezt a vidéki bázisát azonban felszámolta a diktatúra felé masírozó kommunista rendszer, a villát 1952-ben államosították. A Stirling család – néhány kivétellel – az emigrációt választotta, vagy a vagonelkobzás

áldozataként a deklasszálódás útjára kényyszerült. Stirling Emil elszegényedve halt meg Szombathelyen 1953-ban. Fia néhány évvel később Kanadába emigrált, s ezzel a társadalmi integrációs és mobilitási szempontból egyaránt sikeresnek mondható Stirling család – amely beilleszkedését és felemelkedését találóan fejezi ki a nevükre rímelő angol jelző „the striving Stirlings”¹² – szombathelyi története véget ért.¹³

Az államosított Stirling-villát a velemi községi tanács kapta meg, amely kultúrházzá alakította át. Az egykori polgári szalon és társalgó adott otthont a falusi mozivetítéseknek, könyvtárnak, színjátszókörnek, dalkörnek, varrókörnek, falusi ifjúsági KISZ-klubnak és ünnepi rendezvényeknek. 1966-tól a Vas megyei Tanács vette birtokba, amely szakigazgatási továbbképzési funkciót szánt neki átmenetileg. Végül a megye a Münnich Ferenc Megyei Központot

¹⁰ Székely, 2015. 303. p.

¹¹ „Stirling Emil dr.: szombathelyi ügyvéd, a Palace Szálló tulajdonosa, a Rotary Club háznagya. [...] A Habsburg-ház támogatójaként gyakran szervez legitimista összefüveteleket a villába, amely után a csendőrség is nyomoz.” Székely, 2015. 590. p.

¹² Z. Tóth, 1990. 31. p.

¹³ Orbán, 2020. 10. p.

(később MMIK) jelölte ki az épület kezelőjének. Innen indul a Stirling-villa történetének új korszaka: mint Velemi Alkotóház számos kulturális és művészeti egyesületnek – Ungaresca táncegyüttes, Savaria Vocal Ensemble, Velemi Textilművészeti Alkotóműhely,¹⁴ Vas megyei faragó stúdió¹⁵ – lett otthona egy-egy tábor vagy hétvégi rendezvény alkalmával.

Az 1980-as években havi rendszerességgel tartottak itt Honismereti Szabadegyetemet Orbán Róbert helytörténész vezetésével. A tudományos szempontból is emlékezetes előadásorozat tematikájában szerepelt a régió történelme, a táj geológiai és botanikai értékei, idegenforgalmi nevezetességei.

Az 1980-as évektől a Stirling-villa új szellemi és közösségi otthona volt a szombathelyi tanárképző diákságának, tanárainak és vendégprofesszorainak is. Kezdetben, az évtized első felében Kiss Gyula

művelődéstörténész, a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola (BDTF) legendás főiskolai tanára szervezte a „velemi szabadegyetem” hétvégi kurzusait, ahol többnyire a „Fényes szelek” nemzedékének reprezentánsai, az egykori Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ) kiemelkedő értelmiségi karriert befutott szereplői kaptak meghívást egy egész hétvégét betöltő előadásra. Az 1980-as évek második felétől a rendszerváltásig a BDTF Németh László Szakkollégiuma szervezte itt az emlékezetes Kelet-Közép-Európa szemináriumokat. A diákok a politikai tabutémákat ennek a villának a falai között tárgyalhatták meg a magyar társadalomtudományi értelmiség legjobb szakembereivel.

A rendszerváltás előtti években a Stirling-villa tehát újra ellenzéki fészekké vált a Németh László Szakkollégium szabad szellemi műhelyt és közösséget formáló tevékenysége révén. Ezeknek az ország-szerte híres velemi találkozónak a közönsége is átalakult az évek alatt. Velem a magyar szakkollégiumi mozgalom egyik meghatározó fórumává vált, ahová fővárosiak és vidéki egyetemek diákjai, fiatal oktatói egyaránt szívesen elzarándokoltak évente több alkalommal is. A hétvégi szemináriumokon elhangzott előadások és diskurzusok hanganyagait a szombathelyi Németh László Szakkollégium diákjai rendszeresen dokumentálták. A rendszerváltás 30. jubileumi évében a fennmaradt tárgyi és írott emlékeket a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetének kutatócsoportja gyűjtötte össze és digitalizálta. E rendkívül értékes és egyedülálló forrásanyagból a szakkollégiumi mozgalom történetét bemutató kiállítás és kötet is készül. A 2021 őszére tervezett rendezvény a találkozónak egykor helyet adó Stirling-villában idézi fel a „Daliás idők” és lázadó ifjúságunk szellemét.

14 1970-től Szombathelyen rendezték a magyar textilművészet legjelentősebb seregszemléit, a Textilművészeti Biennálékat a Savaria Múzeumban. A kiemelkedő művészeti esemény 1976-tól nemzetközi jellegű lett. (1985-től a Szombathelyi Képtár ad méltó otthont a kiállításoknak). Az itt kiállító művészek évente tartottak alkotótáborot Velemben, ahol a Stirling-villa kertjében felépített textilműhelyt és rönkházat vette birtokába a művészközösség. Innen indult el az iparművészek kezdeményezésére a tértexstil, mintegy új műfaj 1976 után. Ekkortól datálódik a Velemi Textilművészeti Alkotóműhely és évente itt szerveztek a rögtönzött kerti happeningek után esztétikai szimpóziumokat országosan kiemelkedő műkritikusok, művészettörténészek és a legjobb alkotók – pl. Gecser Lujza – részvételével. *Frank János*: Eleven textil. Bp., 1980. 136 p.

15 A műhely munkálkodása révén évek alatt átalakul a Stirling-villa kertje, amely az itt született műalkotásokkal gazdagodik, válik barátságosabbá. [*Csókos Györgyi – Péterfy László – Tarján Gábor*]: Népművészeti alkotóműhelyek. Etyek, Velem, Magyarlúka. Gödöllői Galéria, 1983. március 7–30. Gödöllő, 1983. 15 p.; 20 éves a Velemi Stúdió. Szerk. Szentesi Anikó, Kolnhoffer Judit. Zalaegerszeg, 1995. 77 p.

GÁBOR SZABÓ:
DIE SPRECHENDE VILLA STIRLING

Der Beitrag überblickt die zweihundertjährige Geschichte der in Ungarn angesiedelten Stirlings bzw. die der Villa Stirling. Vor dem Zweiten Weltkrieg vertraten die Stirlings legitimistische und antifaschistische politische Meinungen, nach dem Krieg bis zur Verstaatlichung des Hauses in 1952 versuchten sie hier ein kleines Zentrum der Zivilgesellschaft auszubauen. Im kreativen Jahrzehnt vor dem politischen Umbruch in 1989–1990 gab die Villa Stirling in Velem ein Heim – vielleicht nicht zufälligerweise – auch fürs Organisieren der Treffen der Studenten von Fachkollegien die zur Vorgeschichte der Gründung der heutigen Regierungspartei FIDESZ gehören.

GÁBOR SZABÓ:
THE TALKING STIRLING MANSION

The paper summarises the nearly two-hundred-year-old history of the Stirlings who settled in Hungary, and the Stirling mansion in Velem. Before the Second World War the Sterlings represented pro-Habsburg and antifascist political views. After the war, until its nationalization by the state, the house was a small centre of the local civil society. In the creative decade before the change of regime in 1989–1990, the Stirling Mansion in Velem was also, perhaps not coincidentally, the home of the student meetings that belong to the prehistory of the foundation of FIDESZ, Hungary's current governing party.